

**BO`LAJAK O`ZBEK TILI O`QITUVCHILARINING NUTQINI
RIVOJLANTIRISHDA O`QIB TUSHUNISHNING O`RNI**

Matnazarova Zumrad Abdurahmon qizi

*Ajiniyoz nomidagi NDPI Turkiy tillar fakulteti
2-bosqich talabasi*

Qurbanbayeva Aziza Ilhom qizi

*Ajiniyoz nomidagi NDPI Turkiy tillar fakulteti
2-bosqich talabasi*

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada nutq o`stirishning samarali usullari haqida so`z yuritiladi. Nutq o`stirish tushunchasi, nutq turlari, o`qituvchi va o`quvchi nutqiga qo`yiladigan talablar izohlanadi. Ona tili fanini o`qitishda o`quvchilar nutqini nutqini o`stiruvchi metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil etiladi.*

***Kalit so`zlar:** Metod, tushunish, til vositalari, metodika, nutq, muloqot, o`qib-tushunish.*

Hozirgi kunda jamiyat turmushida o`qib tushunish muloqot vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Avvalo o`qib tushunish tushunchasiga ta`rif bersak. O`qib tushunish - bu muayyan matnning grafika yordamida ifodalangan mazmunini muloqot vazifasiga qarab qabul qilish va qayta ishlash, ini mazmunan tushunib anglab yetishga qaratilgan faoliyat turi demakdir. Biz kundalik hayotda turli tarzda o`iyimiz. O`qishning xususiyati ma`lum vaziyatda o`qishdan ko`zlaydigan maqsadimizga bog`liq bo`ladi. Shunga ko`ra o`qib tushunish bir necha guruhlarga bo`linadi: Tahliliy o`qish, o`rganish uchun o`qish, yuzaki o`qish, izlanuvchi o`qish, tanishish uchun o`qish.

O`qish birinchi navbatda nutq malakalari va ko`nikmalarini shakllantirish hamda ularni nazorat qilish vositasi vazifasini bajaradi. Til o`rganish jarayonida til materiallarini o`zlashtirish jarayonini optimallashtiradi. Grammatika va leksika, tinglab tushunish yozish va og`zaki nutq mashqlari o`qib tushunish orqali amalga oshiriladi. Xususan o`zbek tili o`qituvchilari o`qib tushunish orqali mashqlarni bajarishda katta qulayliklarga ega bo`ladi. O`zbek tilini o`qitishda ko`proq o`quv matnlarining bir necha turlari qo`llaniladi. Jumladan ovoz chiqarib va ichdan o`qish, bir tildan boshqasiga tarjima qilish, tayyorlanib o`qish va tayyorlanmasdan birdaniga o`qish. Umuman olganda o`qishga o`rgatishdan asosiy maqsad nutqiy faoliyatni rivojlantirishdir. "O`qish texnikasiga oid malakalar dastlabki, kirish fonetika kursida shakllantirila boshlaydi. Bunday malakalarni hosil qilishga qaratilgan mashqlar

qiyinlashib boradigan elementlar - harflar, harf birikmalari, soʻzlar, gaplar, mikromatnlarni talaffuz qilish asosiga quriladi.”¹ Tayyorgarlik koʻrib oʻqish matn bilan tanishib chiqishdan oldin lingvistik qiyinchiliklarning oldini olish nazarda tutiladi. Matnda qoʻllanilgan soʻzlar va ularning maʼnosini izohlashda matnni aynan tahlil etish, uni qayta va qayta oʻqib chiqish talab etiladi. Tayyorgarliksiz oʻqish lingvistik jihatdan yengil matnlar uchun xosdir. Tayyorgarliksiz oʻqish uchun tayyorlangan matnlarda notanish soʻzlar, muayyan qoliplar boʻlishi mumkin. Ammo matndagi axborot toʻliq tushunilishiga toʻsqinlik qilmasligi kerak. “ Oʻqib tushunish uchun matnlarni tanlash tamoyillari taʼlim mazmunini maqsadga muvofiq lashtirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda matn mazmuniga hamda lisoniy jihatlariga eʼtibor beriladi”.²

Grammatik mashqlar, ogʻzaki nutqni shakllantirishda oʻqib tushunish katta ahamiyatga ega. Shuningdek oʻqishning lugʻat boyligini oshirishdagi roli beqiyosdir. Asosan oʻqish protsessida koʻp uchraydigan soʻz va iboralar faol leksikaga oʻtadi. Ogʻzaki nutqda faol qoʻllaniladi. Oʻqib tushunishning oʻziga xos xususiyati shundan iboratki, oʻqish davomida ongsiz tarzda eslab qolish roʻy beradi yaʼni miya avtomatik tarzda oʻqilgan maʼlumotlarni bazaga saqlay boshlaydi va nutqda kerakli joyda uni chiqarib beradi. Matnni tushunish bosqichlari hammada ham bir xil amalga oshmaydi. Bu uning fiziologik va psixologik imkoniyatlariga bogʻliq boʻladi. Matndagi axborotni tushunish malakasi faqatgina matn muallifining gʻoyasi, fikrlari uni oʻqiyatgan odamning qabul qilish darajasiga ham bogʻliq. Matndagi axborotni analiz qilish uni oʻqib tugatgandan keyin emas, oʻqish davomida axborotni qabul qilish jarayonida amalga oshadi.

Oʻqib tushunish nutqiy faoliyatning turlaridan biri sanalib u murakkab psixofiziologik jarayondir. Til sohasida fonetik, leksik-grammatik bilimlar asosida shakllanadi. Matnni oʻqib tushunish qobiliyati oʻquvchining soha boʻyicha koʻnikmalari va maʼlumotni qayta ishlash qobiliyati taʼsir etadi. Agar oʻquvchi matndagi soʻzlarning maʼnosini tushunmasa matnni qayta ishlash uchun koʻproq vaqt sarflashga majbur boʻladi. Oʻqib tushunish malakasini rivojlantirish uchun bir qator

¹ Muxitdinova X.S. “Oʻzbek tilini oʻqitish metodikasi” T-2021

² Sharopova F.V. “Oquvchilarda matnni oʻqib tushunish malakasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari” T-2020.

mashqlar mavjud. Matnlarni tanqidiy tahlil qilish, matnni maydalab o`qish, matnni qismlarga ajratish orqali o`qib tushunish imkoniyatlari kengayadi.

Xulosa qilib aytganda, o`qib tushunish o`zbek tili o`qituvchilari uchun ancha imkoniyatlarga ega. O`qituvchi avvalo muayyan matnni to`liq o`zi individual o`zlashtirishi orqali o`qituvchilari bilan matnning mazmun mohiyatini to`la ochiq ko`rsata oladi. Matn mazmunini tushunish bilan bog`liq malakalar gaplar va xatboshilar orasidagi ma`naviy munosabatlarni topish bilan shakllanadi. Bunday mashqlarning asosiy vazifasi matnning ma`no jihatdan yaxlitligini anglashga yordam berishdan iborat. Matnni o`qishda bir qator vazifalar qo`yiladi: ularni bir-biriga bog`lash, yaxlitlash, ajratish. O`qishni nazorat qilish mashqlarini tanlashda uning nazorat obekti uning mazmunidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismailov.A “ Xalqaro tadqiqotlarda o`qituvchilarning o`qish savodxonligini baholash” T-2019
2. Azimova.I “ O`zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining tadqiqi” T-2019
3. To`xliyev. B “ O`zbek tili o`qitish metodikasi” T-2006
4. www.ziyouz.com internet sayti
5. www.pedagoglar/uz internet sayti.